

**TÜRKİYE’DE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞA YAPILAN TEŞVİK BELGELİ YATIRIMLARIN
TARIMA VE TARIMA DAYALI SANAYİYE OLASI ETKİLERİ**

Arş.Gör. Hakan ADANACIOĞLU¹

Arş.Gör. Figen KAYA¹

Arş.Gör. Tayfun ÇUKUR¹

1.GİRİŞ

Ülkemiz tarımında hayvancılık alt sektörü gıda ihtiyacını karşılamaının yanı sıra %45 oranında bir nüfusa sahip olan kırsal kesime istihdam sağlama ve tarıma dayalı et, süt, yem, yünlü tekstil ve deri sanayilerine hammadde sağlama yönünden son derece büyük önem arz etmektedir.

Türkiye’de hayvancılık, ulusal ekonomi içinde ve tarım sektöründe son derece önemli bir yere ve potansiyele sahiptir. Türkiye’de 1997 yılı itibariyle Tarımın Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı %14.19’dur. Hayvancılığın tarımsal üretim değeri içindeki payı yine aynı yıl %41.22 olup , Gayri Safi Milli Hasıladaki payı ise %8.48’dir (4).

Türkiye hayvan sayısı bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden olmasına rağmen gerek birim başına hayvansal üretim, gerek kişi başına hayvansal ürünler tüketimi yönünden gelişmiş ülkelerdeki değerlerin oldukça gerisindedir (1).

Bu çalışma büyükbaş hayvancılık yönünden değerlendirileceği için, büyükbaş hayvancılık içinde hem sayısal varlığı hem de üretime katkısı nedeniyle çalışma, sadece sığırcılık açısından ele alınacaktır. Türkiye büyükbaş hayvan varlığı açısından dünyada sekizinci, OECD ülkeleri arasında ise üçüncü sırada olmasına karşı, verim yönünden yeri alt sıralardadır (12). Türkiye’de 1998 yılı verilerine göre 11.031.000 baş sığır bulunmaktadır. Sığır varlığının %15.71 ini kültür ırkı, %42.56 sını kültür melezleri, %41.73 ünü ise yerli ırklar oluşturmaktadır (6). Ancak, Türkiye’de 1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre, sığır varlığının %70.18 ini yerli ırklar alırken, %29.22 sini yüksek verimli kültür ırkları ile bunların melezleri meydana getirmektedir (12). İstatistiklerden anlaşılacağı üzere, 1991 yılına göre yerli ırkların oranı %70.18 den %41.73’e azalırken, kültür ırkları ve bunların melezlerinin oranı ise %29.22’den %58.27 ye artmaktadır.

Türkiye’de tarımsal bölgeler içerisinde Ege ve Marmara bölgeleri dışındaki diğer bölgelerde sığır sayısı azalmaktadır. Ege ve Marmara bölgelerinde sığır varlığının önemli bir bölümünü kültür ırkı ve melezleri oluştururken, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri sığır varlığında yerli ırklar önemli bir yer tutmaktadır (10).

Türkiye’de 1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre 4.091.530 adet tarım işletmesinin %96.38’inde (3.943.340) bitkisel üretim ve hayvansal üretim birlikte yapılmakta, %3.62’sinde (148.190) ise sadece hayvancılık yapılmaktadır (5). İşletmeler gerek hayvan varlığı ve gerekse arazi varlığı açısından küçük işletme tipinde bulunmaktadır. İşletmelerin % 65.03’ünde büyükbaş hayvan bulunmaktadır. 1-9 baş arasında büyükbaş hayvana sahip işletmelerin oranı %91.93, 10-19 baş arasındakilerin oranı %6.57 dir (3).

Günümüzde hayvancılık sektörü gerek yapısal gerekse ekonomik açıdan birçok sorunlar yaşamaktadır. Hayvancılık sektörünün mevcut gelişmişlik düzeyi ve sorunları göz önüne alındığında, fonksiyonlarına etkin bir şekilde devam etme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu sektörün gelecekte istenilen düzeye ulaşması, bu alanda faaliyet gösteren işletmelerin işletme ve yatırım sermayesi gereksinimlerinin gereğince karşılanması ile

¹ Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, İZMİR.

mümkündür. Dolayısıyla, hayvancılığa yapılacak olan yatırımları hem üretim seviyesini hem de üretim alt yapısını dikkate alarak belirlemek daha gerçekçi olacaktır.

Hayvancılık sektöründe kalkınma ve atılımın gerçekleştirilmesi için kredi ve finansman gereksiniminin karşılanması gereklidir. Ne yazık ki bugüne kadar sektörün ihtiyacı olan finansman kaynağının yeterli ve zamanında sağlandığı söylenemez. Halen işletmelerin otofinansman konusundaki yetersizlikleri de devletin bu konudaki öncülüğünü zorunlu kılmaktadır. Kırsal kesimde sermaye birikiminin düşük olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde entansifleşmenin gerektirdiği yatırımların finansmanı büyük ölçüde kredi kaynaklarına bağlı kalmaktadır. Türkiye’de hayvancılık sektöründe kurumsal nitelikte kredi sağlayan tek kuruluş TC Ziraat Bankası’dır (10).

Tarımda büyük entegre yatırımlara kamu desteği **Teşvik Belgeleriyle** sağlanmaktadır. Teşvik Belgesi, yatırımın karakteristik değerlerini ihtiva eden, bu değer ve tespit edilen şartlara uygun olarak yatırımın gerçekleştirilmesi halinde üzerinde yazılı bulunan desteklerden istifade imkanı sağlayan, Kalkınma Planına uygun ve ülke ekonomisi için faydalı olduğu Müsteşarlıkça kabul edilen yatırımlar için yatırımcılara verilen bir belgedir (7).

Hayvancılık alanındaki özel sektör yatırımlarının yaklaşık %80’i bu kapsam içerisindedir (13). Bu çalışmada, Türkiye bazında hayvancılığa yapılan teşvik belgeli yatırımların son on yıllık dönemdeki gelişme seyri ile büyükbaş hayvancılık yatırımlarının bu yatırımlar içindeki durumu ortaya konularak yatırımların olası etkileri değerlendirilmiştir.

2.TÜRKİYE’DE HAYVANCILIĞA YÖNELİK OLARAK YAPILAN TEŞVİK BELGELİ YATIRIMLAR

Yatırımları teşvik politikalarının temel amacı; her şeyden önce yatırım amaçlarına göre mali yapıları yetersiz kalan işletmeleri yatırım yapmaya özendirmek ve ayrıca yatırım yapmaktan doğan risk faktörlerini azaltmaktır. Bir başka deyişle teşvikler, gerçekleştirilmesi zor yatırımların realize edilmesinde önceden veya sonradan verilen ödüllerdir (7). Teşvik ve Uygulama genel müdürlüğünce verilen Yatırım Teşvik Belgeleri beş ana grup altında tasnif edilmektedir. Söz konusu ana sektörler tarım, madencilik, imalat, enerji ve hizmetlerden oluşmaktadır. Buna göre, 1980-1998 yılları arasını kapsayan 20 yıllık dönemde toplam yatırım teşvik belgesi tutarının %1.18 i tarım sektörüne verilmiştir. Yatırım teşvik belgesi tutarları oranlarına yıllar itibariyle bakıldığında ise, tarım sektörünün payı yine 1988-1998 yılları arasında % 0.3-2.9 gibi çok düşük düzeyinde kalmaktadır. Türkiye’de 1988-1998 yılları arasında yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı incelendiğinde, toplam yatırım teşvik belgesinin % 7.21 inin tarım sektörüne verildiği ortaya çıkmaktadır.

Teşvik belgeli yatırımlar, hayvancılığın gelişmesi açısından son derece önemlidir. Türkiye’de 1998-1999 döneminde tarım sektörüne verilen toplam 2378 adet yatırım teşvik belgesinin %90.03’ünün (2141 adet) hayvancılığa ait olduğu tespit edilmiştir. Hayvancılığa verilen teşvik belgesi sayısının tarım sektörü içindeki payı aynı dönem içerisinde %40-97 arasında değişmektedir (Çizelge 1).

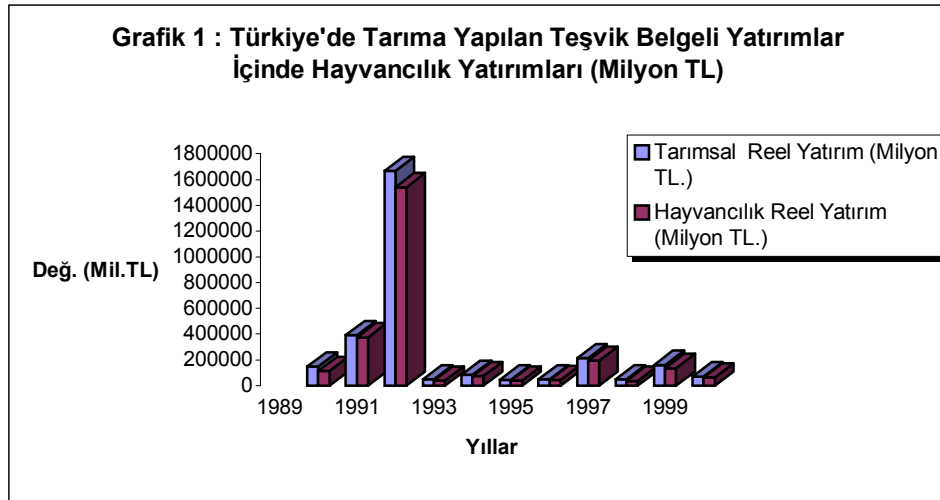
1989 yılında hayvancılığa reel olarak 113151.37 milyon TL. yatırım yapılmış iken, 1990 yılında bu miktar %230.51 artarak 373981.00 milyon TL.’sına yükselmiştir. Reel Hayvancılık yatırımlarındaki en yüksek artış oranı %1261.04 ile yaklaşık 14 kat artışla 1991 yılında gerçekleşmiştir. 1996 ve 1998 yılları dışındaki diğer yıllarda ise reel hayvancılık yatırımlarında bir azalma olduğu dikkati çekmektedir. 1989-1999 dönemi itibariyle reel tarım yatırımları içinde reel hayvancılık yatırımlarının payının % 70.32 ile % 95.85 arasında değiştiği

görülmektedir (Çizelge 1). Reel hayvancılık yatırımlarının reel tarımsal yatırımlar içindeki dağılımını Grafik 1’de de görmek mümkündür. Grafikten, reel hayvancılık yatırımlarının 1991 yılına kadar devamlı bir artış halinde olduğu, bu yıldan sonra ise genel olarak azaldığı görülmektedir.

Çizelge 1 : Türkiye’ de Tarım ve Hayvancılık Alt Sektörüne Yapılan Teşvik Belgeli Toplam Reel Yatırımlar ve Verilen Teşvik Belgesi Sayısı

Yıllar	TARIM			HAYVANCILIK			% (2/1)	% (4/3)
	Belge Sayısı (1)	Reel Tarımsal Yatırımlar (Milyon TL) (3)	İndeks (1989=100)	Belge Sayısı (2)	Reel Hayvancılık Yatırımları (Milyon TL) (4)	İndeks (1989=100)		
1989	343	146900,84	100,00	322	113151,37	100,00	93,88	77,03
1990	1129	390186,77	265,61	1095	373981,00	330,51	96,99	95,85
1991	490	1666524,10	1134,46	452	1540030,12	1361,04	92,24	92,41
1992	5	49719,63	33,85	2	36672,90	32,41	40,00	73,76
1993	29	82858,48	56,40	12	71644,99	63,32	41,38	86,47
1994	44	45580,41	31,03	26	38461,84	33,99	59,09	84,38
1995	29	47859,91	32,58	20	43803,90	38,71	68,97	91,53
1996	76	210933,24	143,59	55	193125,23	170,68	72,37	91,56
1997	61	49836,56	33,93	32	35044,55	30,97	52,46	70,32
1998	117	159763,77	108,76	85	134859,67	119,19	72,65	84,41
1999	55	70752,63	48,16	40	64202,97	56,74	72,73	90,74

Kaynak : T.C. Resmi Gazete, Cari Fiyatlar Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (1987=100) kullanılarak reel fiyata çevrilmiştir.

Kaynak : Çizelge 1’deki Verilerden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Hayvancılığa verilen teşvik belgeli yatırımları sabit ve işletme sermayesi olarak incelediğimizde şu sonuçlar elde edilmiştir. 1989-1999 döneminde tarıma yapılan sabit yatırımlar içerisinde hayvancılık alt sektörünün payı genel olarak % 90.05’tir. Bu oran %70.20 ile %95.37 arasında değişmektedir. Hayvancılık yatırımları içerisinde sabit yatırımlar genel olarak reel kapsam dahilinde %82.46’lık bir pay almaktadır. Özellikle 1997, 1998 ve 1999 yıllarında hayvancılığa yapılan yatırımların tamamı sabit yatırımlar şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer yıllarda ise bu oran %78.63 ile % 94.19 arasında seyretmektedir. Son on yıl içinde hayvancılığa yapılan teşvik belgeli yatırımlar içinde işletme sermayesinin oranı %5.8 ile % 21.4 gibi düşük düzeylerde kalmıştır.

Özellikle, 1991 yılından sonra işletme sermayesine yönelik teşvik belgeli yatırımlarda önemli düşüşler ortaya çıkmıştır.

Hayvancılığa verilen teşvik belgeli yatırımları döviz kullanımı yönünde değerlendirecek olursak, yine hayvancılığın önemli bir pay aldığı görülecektir. Nitekim, 1989-1999 dönemleri arasında teşvik belgeli yatırımlar kapsamında, tarım sektörü için kullanılan 398216 Bin \$'lık dövizin 337868 Bin \$'ı yani % 84.85'i hayvancılık sektörü için kullanılmıştır. Hayvancılık alt sektörü için en yüksek döviz kullanımı %99.05 ile 1990 yılında, en düşük döviz kullanımı ise %54.55 ile 1992 yılında gerçekleşmiştir (9).

3. TÜRKİYE'DE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞA YAPILAN TEŞVİK BELGELİ YATIRIMLARIN DURUMU

Daha önce giriş bölümünde belirtildiği gibi, büyükbaş hayvancılık içinde hem sayısal varlığı hem de üretime katkısı nedeniyle, büyükbaş hayvancılığa yapılan teşvik belgeli yatırımlar sadece sığırcılık açısından ele alınmıştır. Türkiye'de hayvansal üretimin büyük bir kısmı; arazi varlığı küçük ve parçalı, ekonomik olamayacak ölçüde küçük ve cılız, bilgi ve girdi kullanım düzeyi düşük, sermayesi ve sermaye birikimi az, pazarla ilişkisi yetersiz işletmelerde gerçekleştirilmektedir (10). Bu nedenle, teşvik belgeli yatırımların büyükbaş hayvancılığın gelişmesinde önemli bir rolü vardır.

Büyükbaş hayvancılığa yönelik teşvik belgeli yatırımları net bir şekilde ortaya koymak elde edilen verilere göre mümkün olmamıştır. Çünkü, resmi gazete verilerinde büyükbaş hayvancılık ve diğer hayvancılık faaliyetleriyle birlikte yapılan büyükbaş hayvancılık yatırımları bulunmaktadır. Bu nedenle, büyükbaş hayvancılığa yönelik teşvik yatırımları iki şekilde ele alınmıştır. Türkiye'de 1989- 1999 döneminde büyükbaş hayvancılığa verilen teşvik belgeli reel yatırımlar incelendiğinde, reel yatırımların 1990, 1991 ve 1998 yıllarında arttığı, diğer yıllarda ise azaldığı tespit edilmiştir. Artış oranı % 582..58 (23780.4 milyon TL.) ile en fazla 1991 yılında , azalış oranı ise % 31.89 (11112 milyon TL) ile en fazla 1995 yılında gerçekleşmiştir. Büyükbaş hayvancılıkla birlikte diğer hayvancılık faaliyetlerine yapılan teşvik belgeli yatırımlar incelenecek olursa; sadece 1995 ve 1998 yıllarında bir azalma olduğu, diğer yıllarda ise önemli oranlarda bir artış olduğu saptanmıştır. Özellikle 1991 yılında % 4965.78 (223931 milyon TL.) yaklaşık 51 katlık bir artış gerçekleşmiştir. Bu artışlar, 1990 yılında 13 , 1993 yılında 10, 1996 yılında ise 20 kat olarak gerçekleşmiştir. Sadece 1992 ve 1999 yıllarında büyükbaş hayvancılık ile birlikte diğer hayvancılık faaliyetlerine yatırım yapılmamıştır. 1989-1999 döneminde büyükbaş hayvancılığa yönelik yapılan teşvik belgeli toplam reel yatırım tutarı 677060 milyon TL., büyükbaş hayvancılık ile birlikte diğer hayvancılık faaliyetlerine yapılan toplam reel yatırım tutarı ise 153557 milyon TL.'dir (Çizelge 2).

Hayvancılığa yapılan toplam teşvik belgeli reel yatırımlar içinde büyükbaş hayvancılığın payı 1989-1999 dönemi itibariyle % 25.60 olup, yıllar içinde bu oran % 15.44 ile % 55.72 arasında değişmektedir. Buradaki yorumlar, sadece büyükbaş hayvancılığa yönelik yatırımlar dikkate alınarak yapılmıştır. Büyükbaş hayvancılığın toplam reel hayvancılık yatırımları içindeki payı ise 1999 yılı itibariyle %40.42'dir (9).

Çizelge 2 : Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık ve Büyükbaş Hayvancılık ile Diğer Hayvancılık Faaliyetlerine Birlikte Yapılan Teşvik Belgeli Yatırımlar

Yıllar	B.B.Hay.			B.B. Hay +Diğer		
	Toplam CariYatırım (Milyon TL.)	Toplam Reel Yatırım (Milyon TL.)	İndeks (1989=100)	Toplam CariYatırım (Milyon TL.)	Toplam Reel Yatırım (Milyon TL.)	İndeks (1989=100)
1989	99430	34839	100,00	12616	4420	100,00
1990	910386	208374	598,11	250442	57322	1296,75
1991	157902	237804	682,58	148690	223931	5065,78
1992	20267	18941	54,37			
1993	442293	26048	74,77	741464	43667	987,84
1994	621868	16596	47,64	265336	7081	160,19
1995	785008	11112	31,89	110690	1567	35,44
1996	4110542	33318	95,63	11174479	90574	2048,97
1997	3043520	13626	39,11	1581100	7079	160,13
1998	19185233	50453	144,82	1365000	3590	81,21
1999	15215497	25949	74,48			

Kaynak : T.C. Resmi Gazete, Cari Fiyatlar Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (1987=100) kullanılarak reel fiyata çevrilmiştir.

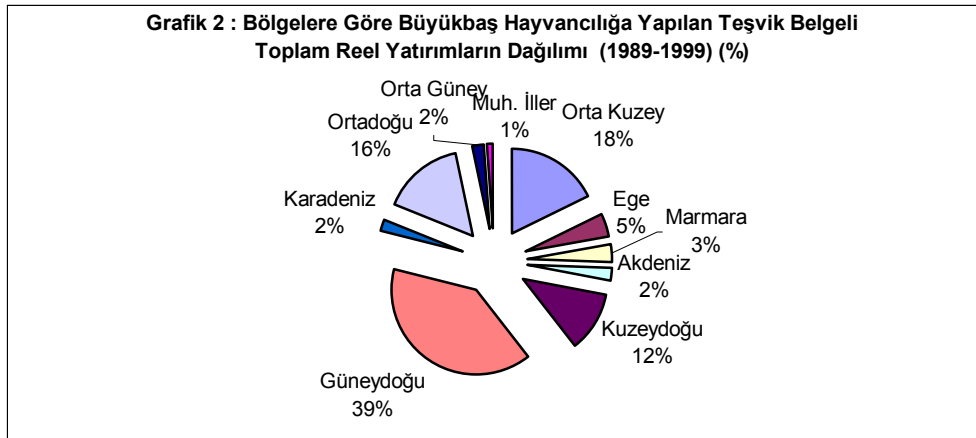
Türkiye’de büyükbaş hayvancılığa yapılan yatırımları faaliyet kollarına göre süt sığırıcılığı, besi sığırıcılığı ve süt ve besi sığırıcılığı şeklinde incelemek mümkündür. 1989-1999 döneminde büyükbaş hayvancılığa yapılan teşvik belgeli yatırımlar içinde süt sığırıcılığının payının 1994 yılına kadar %50’nin altında kaldığı, ancak bu yıldan sonra %50’nin üzerine çıktığı belirlenmiştir. Nitekim, bu oran 1997 yılında % 90 gibi çok yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Toplam büyükbaş hayvancılık yatırımları içinde süt sığırıcılığının payının 1989 yılında % 28 iken, bu oranın 1999 yılında % 64 çıkması ise dikkati çeken bir gelişmedir. Besi sığırıcılığına yönelik teşvik belgeli yatırımların gelişim seyri ise, süt sığırıcılığının tam tersi olmuştur. Besi sığırıcılığına yönelik yatırımlar, 1993 yılına kadar yüksek düzeylerde gerçekleşmiş olmasına rağmen, bu yıldan sonra önemli derecede düşüşler yaşamıştır. Öyle ki, besi sığırıcılığının toplam büyükbaş hayvancılık yatırımları içindeki payı, 1989 yılında %63 iken 1999 yılında bu oran % 15’ gerilemiştir. Nitekim, 1992 yılında büyükbaş hayvancılığa yönelik teşvik belgeli yatırımların tamamı besi sığırıcılığına yapılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere besi sığırıcılığına yönelik teşvik belgeli yatırımlar süt sığırıcılığına kaymıştır. 1989-1999 döneminde süt ve besi sığırıcılığına yönelik yatırımlar sadece 1989, 1990, 1991, 1993, 1998 ve 1999 yıllarında gerçekleşmiştir. Toplam büyükbaş hayvancılık yatırımları içinde süt ve besi sığırıcılığına yönelik yatırımlara son on yıl içinde pek önem verilmemiştir. Ancak, 1993 yılında büyükbaş hayvancılığa yapılan teşvik belgeli yatırımların % 67’si süt ve besi sığırıcılığına yönelik olmuştur. Bu yıldan önce %10’ları dahi bulmayan yatırımların bir anda bu kadar yüksek düzeye çıkması ise son derece dikkat çekicidir. 1993 yılından sonra süt ve besi sığırıcılığına (entegre) 4 yıl yatırım yapılmamış olmakla birlikte, 1998 ve 1999 yıllarında tekrar teşvik belgeli yatırım kapsamına dahil edilmiştir. 1999 yılı itibariyle, toplam büyükbaş hayvancılık yatırımları içinde besi ve süt sığırıcılığına yönelik teşvik belgeli yatırımların payı % 21 olarak belirlenmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3 : Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılığa Yapılan Teşvik Belgeli Yatırımların Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı

Yıllar	Süt Sığırçılığı		Besi sığırçılığı		Süt ve Besi Sığırçılığı		Toplam B.B. Hay. Yatırım (Milyon TL.)
	Toplam Yatırım (Milyon TL.)	%	Toplam Yatırım (Milyon TL.)	%	Toplam Yatırım (Milyon TL.)	%	
1989	27967	28	62713	63	8750	9	99430
1990	281813	31	597048	66	31525	3	910386
1991	60766	38	95958	61	1178	1	157902
1992			20267	100			20267
1993	61349	14	84344	19	296600	67	442293
1994	309158	50	312710	50			621868
1995	473377	60	311631	40			785008
1996	1829220	45	2281322	55			4110542
1997	2733520	90	310000	10			3043520
1998	9729903	51	5619454	29	3835876	20	19185233
1999	9750291	64	2310353	15	3154853	21	15215497

Kaynak : T.C. Resmi Gazete

Türkiye’de 1989-1999 döneminde tarım bölgelere göre büyükbaş hayvancılığa yapılan teşvik belgeli toplam yatırımların dağılımı incelendiğinde; en yüksek payı %39 (24214.25 milyon TL) ile Güneydoğu Anadolu bölgesinin aldığı görülmektedir. Orta Kuzey Bölgesi %18 (10919.11 milyon TL) ile ikinci, Ortadoğu bölgesi %16 (9561.114 milyon TL) ile üçüncü, Kuzeydoğu bölgesi %12 (7143.09 milyon TL) ile dördüncü sırada yer almaktadır. Diğer bölgeler ise sırasıyla, Ege Bölgesi %5, Marmara %3, Akdeniz, Orta Güney ve Karadeniz %2 pay almaktadır (Grafik 2). Teşvik belgeli reel yatırımların dağılımına bakıldığında, sığır varlığının önemli bir bölümü kültür ırkı ve melez olan Ege ve Marmara Bölgelerinin teşvik belgeli reel yatırımlardan daha az pay alması; buna karşın, sığır varlığının önemli bir bölümü yerli ırklar oluşturan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin teşvik yatırımlarından daha fazla pay alması dikkat çekici ve önemli bir gelişmedir.

Kaynak : T.C.Resmi Gazete Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

4. TARIMA DAYALI SANAYİ İÇİNDE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK YATIRIMLARI

Bütün gelişmiş ülkelerde, yıllar önce başlayarak zaman içerisinde yeni teknolojik donanımlarla yapısını teçhiz eden Hayvansal Ürünler Sanayii’nin ülkemize girişi ancak planlı kalkınma dönemleri ile mümkün olmuştur. Ülke hayvancılığının ayağa kaldırılması için hayvancılığın endüstriyel boyutta görülmesi

gerekmektedir. Hayvancılığa dayalı sanayii; hayvan materyalleri kullanılarak çağdaş uygulamalarla ürün, hizmet, gelir kaynağı üretmek veya üreten girişimlerde bulunmak şeklinde tanımlanabilir (10). Bu nedenle, sanayiye hammadde sağlayan hayvancılık üretim tesislerini geliştirmek kadar, sanayi'de kapasite arttırımına gitmek için de teşvik belgeli yatırımlara gereksinim vardır.

Hayvancılığa dayalı sanayi içinde büyükbaş hayvancılığa yönelik yatırımları, elde bulunan verilere göre net bir şekilde tespit etmek mümkün değildir. Çünkü, süt ve et mamulleri, BB ve KB hayvancılık, yem, entegre ve diğer sanayi grupları içinde büyükbaş hayvancılığa yönelik yatırımlar da bulunmaktadır. Ancak, resmi gazete verilerinde sadece büyükbaş hayvancılığa yönelik yatırımlara da rastlamak mümkündür.

Türkiye'de 1989-1999 döneminde büyükbaş hayvancılığa yönelik teşvik belgeli yatırımlar 1989, 1990, 1992 1998 ve 1999 yılları dışındaki diğer yıllarda verilmiştir. Tavukçuluk hariç tutulduğunda, hayvancılığa dayalı sanayi için verilen toplam teşvik belgeli yatırımlar içinde büyükbaş hayvancılığın payı %8 ile %28 arasında değişmektedir. Büyükbaş hayvancılık, teşvik belgeli yatırımlar içinde en yüksek payı 1993 yılında %28'lik bir pay ile almıştır. Özellikle; 1993 yılından sonra büyükbaş hayvancılığa yönelik teşvik belgeli yatırımlarda azalma olmuş ve son iki yıl içinde teşvik belgesi verilmemiştir (Çizelge 4).

Süt ve mamulleri sanayine yönelik yatırımlara bakıldığında; 1989-1999 dönemi içinde devamlı bir dalgalanma göze çarpmaktadır. Süt ve mamulleri sanayii, hayvancılığa dayalı sanayii yatırımları içinde genel olarak yüksek bir pay almaktadır. Bu sanayinin yıllar içinde aldığı pay, %19 ile %100 arasında değişmektedir. Özellikle, 1992 yılında süt ve mamulleri sanayii'ne yönelik teşvik belgeli yatırımların hayvancılığa dayalı sanayii içindeki payı %100 olması dikkat çekicidir. 1998 yılı itibariyle süt ve mamulleri sanayinin hayvancılığa dayalı sanayii içinde aldığı pay ise %57'dir. Et ve mamullerine yönelik sanayii'nin 1989-1999 döneminde aldığı pay %2 ile %19 arasında değişmekte olup bu sanayinin 1999 yılı itibariyle hayvancılığa dayalı sanayii içindeki payı %11 gibi düşük bir düzeyindedir. Hayvancılığa dayalı sanayi içinde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa birlikte verilen teşvik belgeli yatırımların payı %5 ile %64 arasında değişmektedir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa birlikte verilen teşvik yatırımları 1991, 1993, 1995, 1996 ve 1999 yıllarında verilmiş olup bu sanayinin hayvancılığa dayalı sanayii içinde en yüksek payı aldığı yıl %64 ile 1991 yılı olmuştur. 1999 yılı itibariyle bu sanayinin aldığı pay %5 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4).

Yem sanayii, hayvancılığa dayalı sanayi içinde önemli bir yer tutmaktadır. 1999 yılı itibariyle bu sanayinin hayvancılığa dayalı sanayi içinde aldığı pay %27 olarak saptanmıştır. 1989 yılında yem sanayinin aldığı pay %54 iken, 1990 yılından sonra %2 ile %5 gibi düşük oranlarda seyretmiş; 1996 yılından sonra ise %20'ler civarında gerçekleşmiştir. Entegre hayvancılık ise hayvancılığa dayalı sanayii içinde teşvik belgeli yatırımlar içinde önemli bir pay almamaktadır. Nitekim, 1993, 1995 ve 1996 yıllarında yapılan teşvik belgeli yatırımlardan aldığı pay %1 ile %6 arasında değişmektedir (Çizelge 4).

Yukarıda da belirtildiği gibi, süt ve mamullerine yönelik teşvik belgeli yatırımların hayvancılığa dayalı sanayi içindeki payı oldukça yüksektir. Büyük bir hızla artan ülke nüfusunun ve özellikle gelişme çağındaki genç kuşağın beslenmesi, süt ve süt ürünlerinin büyük bir kitlenin uğraş alanını oluşturması nedeniyle ülkemizde son yıllarda süt işleme tesisleri yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle süt ve mamullerine yönelik teşvik belgeli yatırımlar daha fazla olmaktadır. Bunun yanında; et ve dengeli ve yeterli beslenmemiz açısından gerekli olan önemli bir hayvansal proteindir. Ancak, et ve mamulleri sanayinin hayvancılığa dayalı sanayii yatırımları içinde aldığı pay düşük kalmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, et ve mamullerine yönelik sanayi yatırımlarını da aslında burada yorumlamak yanlış olabilir. Çünkü, büyükbaş hayvancılık, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, entegre

sanayilere yapılan yatırımların şeklini eldeki verilere tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak, şu bilinmektedir ki; o da et ve mamulleri sanayinin kurulu kapasitesini yatırım düşüklüğü nedeniyle yeterince kullanamamasıdır.

Çizelge 4: Türkiye’de Gıda ve İçki Sektöründe Büyükbaş Hayvancılığa Yapılan Teşvik Belgeli Yatırımlar (Milyon TL), (%)

Yıllar	Süt ve Mamulleri	%	Et ve Mamulleri	%	B.B.	%	BB ve KB	%	Yem	%	Entegre	%	Diğer	%	Toplam
1989	44384	36	12324	10					67172	54					123979,9711
1990	99532	31	6556	2					70587	22			144279	45	321009,0468
1991	24132	19			19767	15	82719	64	2176	2					128894
1992	23627	100													23727
1993	387737	30	129687	10	356002	28	309118	24	73661	6	15174	1	13553	1	1285030,945
1994	570216	78	11081	2	111197	15			35586	5					728180
1995	4439442	69	286885	4	781201	12	355067	5	492652	8	120120	2			6475467
1996	3596839	26	645675	5	1579646	11	4281253	31	2806511	20	899316	6	64288		13873627,54
1997	6579651	51	2471770	19	986625	8			2950386	23					12988532
1998	16503420	62	3697298	14	56000				6562193	24					26819011
1999	4751432	57	890104	11			388749	5	2248207	27					8278592

Kaynak : T.C.Resmi Gazete

5. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIĞA UYGULANAN TEŞVİKLER VE KAPSAMI

Yatırım teşvik belgesi, yatırımların yönlendirilmesi ve kurulan işletmelerin bölgeye ve sektörel kalkınmaya katılımını sağlayabilmek için yapılmaktadır. Bu teşvikler kanalıyla maliyetin düşürülmesi ve karlılığın artırılması hedeflenmektedir(9). 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu çerçevesinde, yatırım teşvik belgesi almadan bazı vergisel teşviklerden yararlanmak sureti ile yatırım yapmak mümkün olmakla birlikte, özellikle büyük tutarlı yatırımlar için kamuca sağlanan destek unsurlarından yararlanabilmek amacıyla yatırım teşvik belgesinin alınması gerekmektedir. Yatırım teşvik belgesi alabilmek için yerli sermayeli kuruluşların Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü’ne müracaat etmeleri gerekmektedir. Yatırım teşvik belgesi müracaatını Türkiye’de kurulmuş tüm gerçek ve tüzel kişiler ile Kamu kurum ve kuruluşları yapabilmektedir. Yatırım teşvik belgesi alabilmek için Köy’ lerde en az 50 milyar TL.’lık, diğer yörelerde ise 100 milyar TL.’lik asgari sabit yatırım tutarının olması gerekmektedir. Diğer taraftan, teşviklerin etkinliğini arttırmak ve olası krizlere karşı firmaların dirençlerini sağlamak amacıyla yatırımın finansmanının belli oranlarda özkaynaklardan sağlanması zorunlu olmaktadır. Buna göre; Köy’lerde yapılacak yatırımlarda %20, diğer yörelerde yapılacak yatırımlarda %40 oranında yatırımın asgari olarak firma özkaynaklarından finanse edilmesi belirtilmiştir (8).

Büyükbaş hayvancılığa uygulanan teşvikler gümrük vergisi istisnası, yatırım indirimi, makine ve teçhizat alımında katma değer vergisi istisnası, vergi, resim ve harç istisnası, enerji desteği, arsa tahsisi, fondu kredi tahsisi, kaynak kullanımını destekleme fon kesintisi istisnası şeklindedir. Yatırım ve teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat (hammadde, ara malı ve işletme malzemeleri hariç) ithalatı, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu’ndan istisna edilmiştir(8). Yatırımcıların Hazine Müsteşarlığına müracaat tarihinden başlamak üzere tüm yörelerde ve sektörlerde yapılan yatırımlar %100 oranında yatırım indiriminden faydalanmaktadır. Katma Değer Vergisi (KDV) desteği uygulaması; teşvik kapsamında satın alınan ya da yurt içinde imal edilen makine ve teçhizata ilişkin KDV oranında teşvik fonundan ödeme yapılması şeklindedir. Ancak kalkınmada öncelikli yörelerde ise bu oran KDV’ye 10 puan eklenerek uygulanmaktadır. Ayrıca teşvik belgesine bağlı ve yatırımın

tamamlanmasından itibaren 5 yıl süreyle müsteşarlıkça belirlenen miktarda, ihracat taahhüdünde bulunan yatırımlar için vergi, resim ve harç istisnası uygulanmaktadır. Yatırım teşvik fonu kaynaklı kredi kullanımı açısından ise acil destek kapsamındaki illerde ve kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda %20, diğer yörelerde yapılacak yatırımlarda %30 faiz uygulanmaktadır (9). Arsa tahsisi ve enerji desteği ise kalkınmada öncelikli yörelerde yapılan yatırımlar için söz konusu olmaktadır. Yatırım teşvik belgesi kapsamında yapılan ithalat ve bu belge kapsamında kullanılan 2 yıldan uzun vadeli yatırım kredileri ile bankalarca yurtdışından sağlanan kredilerin yatırım teşvik belgesi kapsamında kullanılan kısmı Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) kesintisinden istisna edilmektedir (8).

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

Hayvancılık sektörünün, ülke ekonomisinde sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın başarılmasında ve sağlıklı nesil yetiştirilmesi konusunda ki önemi ortadadır. Ancak, 1950'lerden günümüze planlı kalkınma dönemleri de dahil olmak üzere istikrarlı ve ulusal bir Tarım ve Hayvancılık politikasının oluşturulamaması kırsal kalkınmada beklenen hedeflere ulaşmaya imkan vermemiştir(10). Hayvancılık işletmelerinden beklenen üretim seviyelerine ulaşılabilmesi, işletmelerin üretim dönemi boyunca gereksinim duyacağı işletme ve yatırım sermayesi unsurlarının tamamlanması ile mümkün olabilir. Hayvancılık işletmeleri, öz sermayeleri yetersiz olduğu durumlarda, hayvan satın alma, yem satın alma, hayvan barınaklarının inşası veya yenilenmesi, hayvancılık için gerekli alet ve ekipmanların satın alınması amacıyla yabancı (işletme dışı) kaynaklara başvurmaktadır. Türkiye'de hayvancılık işletmelerine verilen kredilerin önemli bir bölümünü T.C. Ziraat Bankası ve büyük ölçüde bu bankanın kaynakları ile faaliyet gösteren Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin kredileri oluşturmaktadır (2). Bugüne kadar Türkiye'de hayvancılık sektörü bitkisel üretim kesimi kadar olmasa da zaman zaman çeşitli uygulamalarla devlet desteği görmüştür. Büyükbaş hayvancılık da ithal damızlık süt ineği alımı, suni tohumlama, projeli ve teşvik belgeli hayvanlara girdi desteklemeleri ile süt ve ete teşvik primi verilmektedir. Ancak, 1999 yılında büyükbaş hayvancılığa girdi desteklemesi yapılmamış, teşvik primi de sadece süte verilmiştir (11). Büyükbaş hayvancılığa yapılan destekleme uygulamaları süreklilik ve tutarlılık göstermemektedir. Bu nedenle, destekleme araçları, uzun dönem araştırmalar sonucunda, gerektiği kadar uzun bir dönemi kapsayacak şekilde belirlenmelidir.

Hayvancılığa yapılan toplam teşvik belgeli reel yatırımlar içinde büyükbaş hayvancılığın payı 1989-1999 dönemi itibariyle % 25.60 olup 1999 yılı itibariyle, bu oran %40.42'dir (9). Büyükbaş hayvancılığa yönelik teşvik belgeli yatırımlarının hayvancılık yatırımları içinde payının artması yanın da teşvik belgeli yatırımlar reel olarak değerlendirilecek olursa, büyükbaş hayvancılık yatırımları devamlı inişli-çıkışlı bir durum göstermektedir. Bunun içinde büyükbaş hayvancılık da istikrarlı bir yatırım politikası izlenmelidir. 1999 yılı itibariyle, toplam büyükbaş hayvancılık yatırımları içinde süt sığırcılığının payı, besi sığırcılığından yaklaşık 5 kat daha fazla çıkmıştır. Nitekim, büyükbaş besicilik konusunda verilen yatırım teşvik belgeleri sayısına baktığımızda, 1990 yılında 509 adet olan belge sayısı, 1999 yılı itibariyle 15 adet olarak saptanmıştır (8). Yine; hayvancılığa dayalı sanayi içinde bir değerlendirme yapılacak olunursa; özellikle süt ve mamullerine yönelik sanayinin hayvancılık sanayii içinde yer alan diğer sanayilerden daha fazla yatırım teşviklerinden pay aldığı görülmektedir. Bu nedenle, yatırım teşvik belgelerinin büyükbaş hayvancılık yatırımları içinde de dengeli ve planlı dağıtılmasına özen gösterilmelidir.

Büyükbaş hayvancılık da yatırım teşvik politikaları, hem üretim seviyesi hem de üretim alt yapısı dikkate alınarak belirlenmelidir. Teşvik belgesi verilirken bürokrasi azaltılmalı, şeffaflık, genellik ve yansızlık dikkate alınmalıdır. Ayrıca, yatırım teşvik sisteminin basitleştirilmesi ve daha etkin hale getirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ülkemizde şimdiye kadar hayvancılığı geliştirme kapsamında yapılan ve uygulanan projeler bundan sonra uzun vadeli ve istikrarlı olacak şekilde planlanmalı ve yatırım teşvikleri, yapılan projeleri destekleyecek ve devamlı olacak biçimde verilmelidir. Bundan başka, yatırım teşviklerin verimliliği açısından kurumlar arasındaki koordinasyonun sağlanmasına da özen gösterilmelidir.

Yatırım teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilen yatırımların Müsteşarlıkça takip ve kontrol edilmesi imkanı bulunmakla birlikte uygulamadan kaynaklanan çeşitli nedenlerden dolayı bunun etkin bir şekilde yerine getirildiğini söylemek mümkün değildir (8). Özellikle, büyükbaş hayvancılıkla ilgili olarak düzenli bir kayıt sistemi bulunmadığından üretime yönelik yatırım teşviklerinin kontrolü ve devamlılığı zor olmaktadır. Bu nedenle, verilen yatırım teşvik belgelerinin etkin biçimde kontrolü sağlanmalıdır. .

Sonuç olarak, büyükbaş hayvancılığın gerek üretici ve gerekse sanayici düzeyinde gelişmesi için, yatırım teşvikleri uzun vadeli ve teşvik mevzuatında herhangi bir değişmeye imkan vermeyecek istikrarlı bir yapı içinde planlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- 1.**AKMAN, Numan ve ark.**, “Türkiye’de Hayvan Islahı, Sorunlar ve Öneriler”, İkinci Hayvancılık Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 17-19 Haziran 1991, s.119.
- 2.**BÜLBÜL, Mehmet ve ark.**, “Türkiye’de Hayvancılığın Finansmanı, Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayını No:34, Ankara, 7-9 Ocak 1998, s.124, 130.
- 3.**D.İ.E.**, Genel Tarım Muhtarlık Anketi Sonuçları, Ankara, 1992.
- 4.**D.İ.E.**, Tarımsal Yapı ve Üretim, Ankara, 1997.
- 5.**D.İ.E.**, Türkiye İstatistik Yıllığı, Yayın No: 1720, Ankara, Şubat 1995.
- 6.**DİE**, Tarım İstatistikleri Özeti 1979-1998, Ankara, Ağustos 1999.
- 7.**MAZLUM, Mustafa ve ark.**, “Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1990, s.4.
- 8.**T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı**, İnternet Kayıtları, [http ://www.hazine.gov.tr/](http://www.hazine.gov.tr/)
- 9.**T.C. Resmi Gazete**, Çeşitli yıllar.
- 10.**T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı**, I. Hayvancılık Kongresi (Sonuç Raporu), Ankara, 4-5 Kasım 1998, s.39-40, 73-74, 107, 115.
- 11.**T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı**, İnternet Kayıtları,<http://www.tarim.gov.tr/New/istatistikler/TR/ destek.htm>
- 12.**TALİM, Metin ve Gamze SANER**, “Türkiye’de Hayvancılık İşletmelerinin Yapısal Durumu ve Sorunları”, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, E.Ü. Ziraat Fakültesi, İzmir, 27-29 Eylül 1995, s.1-2.
- 13.**YURDAKUL, Oğuz ve M. Necat ÖREN**, “Türkiye’de Hayvancılığa Uygulanan Ekonomi Politikaları”, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, İzmir, 27-29 Eylül 1995 ,s.11-12.